

יידיש איז מער ווי בענקשאַפֿט - היינטצייטיקע מכברים ווייזן אונדז דעם וועג פֿאַראַויס

Jiddisch är mer än nostalgi - nutida författare visar vägen framåt

Vi som inte vuxit upp i en miljö präglad av jiddisch har till stor del fått vår uppfattning om denna värld genom den bild vi fått från USA. Där formades tidigt en längtan till Europa, som man en gång lämnat under den stora utvandringen mellan 1880 och 1920. Under denna tid lämnade ungefär 2,5 miljoner judar *di alte heyem* för att skapa sig ett bättre liv *in der nayer heyem*, det Gyllene Landet i väster. På den amerikanska teater- och filmscenen skapades en bild av den östeuropeiska juden, som levde i sin *shtetl*, där allt var småskaligt och trots fattigdom relativt tryggt och på något sätt ändå trivsamt. Många av de klassiska sångerna på jiddisch skapades för den amerikanska revy- och teaterscenen och man sparade verkligen inte på krutet vad det gällde sentimentalitet. Ofta kan man idag benämna det kitsch men man måste se allt i sitt tidsammanhang. Publiken uppskattade till fullo de övertydliga rollfigurerna och bistod dem gärna med högljudda tillrop, varningar och goda råd.

Även jiddischlitteraturen, i den form som vi oftast mött, har varit inne på samma spår. Klassikerna Mendele Moicher Sforim, Sholem Aleichem och I L Peretz var alla influerade av den judiska upplysningen, Haskala. Dessa stora författare ville i början av sitt skapande uppmåna sina läsare att lämna *shtetl* och det bakåtsträvande liv den representerar. De skildrade livet i småstäderna, dominerade av judar, på ett ibland överdrivet sätt - allt för att läsaren skulle förstå att detta var ett levnadssätt som redan var dömt till undergång. Den stora världen utanför pockar på sitt, ungdomen kan inte längre leva i ett andligt mörker och vetenskapen är till för hela mänskligheten; framtidstro och utveckling för alla är det som gäller! Men under senare delen av sina författarskap verkar de själva ha gripits av längtan tillbaka till just detta liv. Som om det på något sätt - med alla begränsningar till trots - representerade det "sanna" judiska livet. Först hade de en längtan ut från *shtetl* men senare i livet ville de i en känsla av saknad och vilsenhet i någon mening återvända dit. Även Bashevis, eller Singer som han är känd som, skildrar livet i den judiska småstaden med både kritiska och kärleksfulla ögon; han beskriver alla tänkbara avarter av mörkertro och mänskliga svagheter men känner sig ändå hemma i miljön han beskriver och känner så väl.

Det har förstås funnits modernistisk och "smalare" litteratur på jiddisch, men den har inte varit så känd och nästan inte alls i svensk översättning. Det är dock inte läsningen av dessa böcker som format vår föreställning om *Jiddischland*. Nej, skildringen av de ashkenaziska judarna har alltid varit bakåtblickande, vilket också bidragit till den allmänna uppfattningen att jiddisch är ett, om inte redan dött, så åtminstone utdöende språk.

Det talas och skrivs dock jiddisch även utanför de fromma judiska kretsarna, där *mameloshn* är levande av särskilda skäl; hebreiska är kultens och den heliga sfärens språk. Jiddisch används där till vardags.

En nutida författare, som lämnat sin ultraortodoxa uppväxtmiljö och jeschivastudier i Philadelphia för att skriva poesi, är Yermiyahu Ahron Taub. Förutom sin skapande verksamhet är han chef för den judiska avdelningen på Kongressbiblioteket i Washington. Taub har hittills publicerat fyra diktsamlingar, varav några är tvåspråkiga på engelska och jiddisch:

Yermiyahu Ahron Taub

Foto: Tom Shulevitz

Prayers of a Heretic/Tfiles fun an apikoyres, What Stillness Illuminated/Vos shtilkayt hot baloykhtn, The Insatiable psalm, samt Uncle Feygele.

Titlarna speglar författarens egen livssituation och är tema i flertalet av hans dikter, som ofta handlar om brott mot gängse normer i den egna gruppen, om utanförskap och udda existenser i samhällets utkant, eller som man säger på jiddisch: *fun der untermvelt*.

Ett fragment från dikten *On Being a Minorities Poet* ur *En kättares böner* illustrerar dilemmat, som en före detta jeschivastudent, *yeshivebokher*, kan ha i sin nya roll som poet:

"Your poems are too gay, Your poems are too sexual, Your poems are too squeamish, Your poems are too Jewish, Your poems are too assimilationist, Your poems are too religious, Your poems are too wordly, Your poems are too Yiddish-y, Your poems are too translated, Your poems are too accessible, Your poems are too elusive... .."

Taubs dikter är moderna och i sin jiddischversion är de en njutning att läsa med sitt samtida och fräscha språk. Men där finns också ett vemod och en sorts stillhet, som griper läsaren. Det är en ton av något traditionellt judiskt, som känns igen från en mycket äldre litterär tradition.